

φέρθηκαν δεν αποτελούν παρά ερεθίσματα για την έναρξη μιας ευρύτερης συζήτησης που θεωρώ ότι παρουσιάζει ενδιαφέρον τόσο για τον ερευνητή των κοινωνικών φαινομένων όσο και για τον πολέοδομο ή τον χωρο-

τάκτη που συνειδητοποιεί τους κοινωνικούς όρους και τις προεκτάσεις της επαγγελματικής του πρακτικής.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΙΩΑΝΝΗΣ Σ. ΒΑΒΟΥΡΑΣ: *Οικονομική πολιτική: θεωρητική εισαγωγή*

τ. Α', εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1985, σ. 130

τ. Β', εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1987, σ. 314

Το δίτομο αυτό βιβλίο του Ι. Βαβούρα είναι ένα διδακτικό εγχειρίδιο, και αποτελεί εισαγωγή στη θεωρία της οικονομικής πολιτικής.

Στο πρώτο κεφάλαιο του πρώτου τόμου εισάγεται η έννοια της οικονομικής πολιτικής και αναλύονται τα συστατικά της μέρη. Η αναφορά στη μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθείται για τη διερεύνηση των οικονομικών προβλημάτων βοηθά τον αναγνώστη να εντοπίσει τα πλαίσια των σκοπών, των στόχων, των μέσων και των μέτρων της Οικονομικής Πολιτικής, καθώς και τα πλαίσια της θεωρητικής διερεύνησης των οικονομικών προβλημάτων. Ιδιαίτερα τονίζεται στο βιβλίο η μη δυνατότητα καθορισμού σχέσης αιτιότητας ή έστω απλής χρονικής προτεραιότητας μεταξύ οικονομικής πολιτικής και οικονομικής θεωρίας. Η κριτική παράθεση διαφόρων ορισμών της οικονομικής πολιτικής και η σύντομη εννοιολογική ανάλυση του όρου «κρατική πολιτική» καθιστούν την έννοια της οικονομικής πολιτικής εύκολα αντιληπτή από τον αναγνώστη, ενώ η ανάλυση των εννοιών της δεοντολογικής και θετικής οικονομικής προσφέρουν το σύνδεσμο με την πρακτική χάραξη συγκεκριμένων πολιτικών.

Στα πλαίσια της διερεύνησης της οικονομικής πολιτικής επιχειρείται μία λεπτομερής, όσο επιτρέπει ο χαρακτήρας του βιβλίου, ανάλυση του ρόλου των φορέων άσκησης της οικονομικής πολιτικής στις σύγχρονες μικτές οικονομίες, με τη σημαντική επισήμανση, ότι ο ρόλος και η σημασία των παραπάνω φορέων στην άσκηση οικονομικής πολιτικής εξαρτάται και από τις διαφοροποιήσεις μεταξύ των συγκεκριμένων πολιτικών

συστημάτων. Επιπλέον, τονίζεται ιδιαίτερα η αυξημένη σημασία των οργανωμένων ομάδων συμφερόντων στη διαμόρφωση οικονομικής πολιτικής, ενώ με την περιγραφή των επιδράσεων των εξωτερικών παραγόντων (κρατών, οργανισμών) κλείνει η φαιρική παρουσίαση των φορέων οικονομικής πολιτικής.

Στη συνέχεια του κεφαλαίου δίνονται οι ορισμοί των γενικών επιδιώξεων, σκοπών, στόχων και μέσων οικονομικής πολιτικής. Όπως και προηγουμένως, τονίζεται ότι το περιεχόμενο και η θέση τους στο σύστημα κοινωνικών αξιών εξαρτώνται από το πολιτικό σύστημα και παρέχονται απλά παραδείγματα για να γίνει κατανοητή αυτή η διαφορά.

Οι διαφορές στο περιεχόμενο της οικονομικής πολιτικής μεταξύ των ανατολικών και δυτικών οικονομιών αναλύονται στο δεύτερο κεφάλαιο. Αυτές αποδίδονται σε θεσμικές, οικονομικές διαφορές, όπως ο έλεγχος και η ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, και στις προκύπτουσες διαφορές στους οικονομικούς μηχανισμούς με έμφαση στις διαφορές στους ρόλους της αγοράς, του προγραμματισμού και του μηχανισμού διανομής του εισοδήματος.

Η ανάλυση των παραπάνω διαφορών γίνεται τόσο στο ιστορικό τους πλαίσιο, όσο και με αναφορά στις διάφορες αποκλίσεις μεταξύ ομοειδών συστημάτων, και γίνονται εύκολα αντιληπτές από τον αναγνώστη μέσω της συνοπτικής παρουσίασης των βασικών χαρακτηριστικών της μαρξιστικής θεωρίας και των θεωριών του συντηρητικού οικονομικού φιλελευθερισμού και των αδυναμιών που παρουσιάζουν αυτές οι θεωρίες στην εφαρμογή

τους, ενώ πολύ χρήσιμες είναι οι αναφορές στις υποσημειώσεις και στη βιβλιογραφία σε όσους επιθυμούν περαιτέρω εμπάθυνση στη συγκριτική των οικονομικοπολιτικών αυτών συστημάτων.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια της ορθολογικότητας στην οικονομική πολιτική, της οποίας περιγράφεται συνοπτικά ο διαχωρισμός σε ποιοτική και ποσοτική. Η ανάλυση των παραπάνω γίνεται με τη χρήση συγκεκριμένων παραδειγμάτων που βοηθούν στην κατανόηση του περιγράμματος της οικονομικής πολιτικής και ιδιαίτερα των περιορισμών, η ικανοποίηση των οποίων συμβάλει στην εξασφάλιση της συνεπούς οικονομικής πολιτικής. Πέρα από την παράθεση παραδειγμάτων, όπου δίνεται και η έννοια της ασυνεπούς οικονομικής πολιτικής, στα πλαίσια της ορθολογικής πολιτικής εισάγεται και η έννοια της αποτελεσματικότητας των μέσων της, σε συνδυασμό με την παρουσίαση των προβλημάτων των διερεύνηση της που αντιμετωπίζουν οι φορείς της οικονομικής πολιτικής. Στο τέλος του κεφαλαίου επιχειρείται μία σύντομη διερεύνηση της έννοιας της άριστης οικονομικής πολιτικής και του προβλήματος της εξειδίκευσης του κριτηρίου επιλογής της.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύονται η έννοια και το περιεχόμενο των σημαντικότερων στόχων που επιδιώκουν οι φορείς της οικονομικής πολιτικής. Στα πλαίσια αυτής της ανάλυσης εισάγονται οι έννοιες της πλήρους απασχόλησης και της ανεργίας, της σταθερότητας του επιπέδου τιμών, της οικονομικής μεγέθυνσης, της βελτίωσης του εισοδήματος και του ισοζυγίου πληρωμών. Σχετική έμφαση δίνεται στο πρόβλημα της σταθερότητας του επιπέδου τιμών και παρουσιάζονται οι παράγοντες που προκαλούν τον πληθωρισμό και οι επιπτώσεις του στην οικονομία. Η ανάλυση έχει ενημερωτικό χαρακτήρα με συγκεκριμένες αναφορές στις αποκαλούμενες παραδοσιακές ερμηνείες του πληθωρισμού, όπως η θεωρία πληθωρισμού ζήτησης και κόστους, και ο πληθωρισμός που οφείλεται σε νομισματική ανισορροπία, ενώ αναφορά γίνεται και στον διαρθρωτικό πληθωρισμό.

Το βιβλίο τελειώνει με το πέμπτο κεφάλαιο, όπου γίνεται θεωρητική παρουσίαση του προβλήματος διαμόρφωσης και πραγμα-

τοποίησης των στόχων της οικονομικής πολιτικής.

Ο δεύτερος τόμος του βιβλίου είναι αφιερωμένος στην ανάλυση των εννοιών και του περιεχομένου του οικονομικού προγραμματισμού και της πολιτικής της οικονομικής ανάπτυξης. Ο ορισμός του οικονομικού προγραμματισμού εισάγεται σύντομα και περιεκτικά, βασισμένος στους αντίστοιχους ορισμούς των Dickenson και Johansen. Η κατανόηση της έννοιας του οικονομικού προγραμματισμού γίνεται εύκολη με τη σύντομη περιγραφή του ρόλου του στις δυτικές και ανατολικές χώρες και τη συγκεκριμένη αναφορά στον επιτακτικό και ενδεικτικό προγραμματισμό. Η περιγραφή αυτή βοηθά στο να αντιληφθεί ο αναγνώστης τα αίτια των διαφορών του οικονομικού προγραμματισμού που εφαρμόζεται σε χώρες που διαφέρουν ως προς την κοινωνικοοικονομική και πολιτική τους δομή. Το πρώτο κεφάλαιο τελειώνει με την παράθεση των κατηγοριών στις οποίες μπορούν να διακριθούν οι σκοποί και τα μέσα του οικονομικού προγραμματισμού. Ο τρόπος που περιγράφονται τα τελευταία, με συγκεκριμένες αναφορές σε δυτικές και ανατολικές οικονομίες βοηθά στην ολοκληρωμένη κατανόηση και κλείνει τη διερεύνηση της έννοιας του οικονομικού προγραμματισμού.

Το δεύτερο κεφάλαιο αφιερώνεται στην ανάπτυξη μαθηματικών εννοιών και μεθόδων (μήτρες, διανύσματα, επίλυση συστήματος γραμμικών εξισώσεων) και γίνεται με τρόπο απλό και εύκολα κατανοητό χωρίς τη χρήση πολύπλοκων μαθηματικών εκφράσεων και συμβόλων. Ο τρόπος αυτός ανάλυσης κρίνεται ως απόλυτα ικανοποιητικός, δεδομένου ότι έτσι ο σπουδαστής αποκτά το απαραίτητο μαθηματικό υπόβαθρο για την κατανόηση όσων ακολουθούν, χωρίς να είναι υποχρεωμένος να ανατρέχει σε βιβλία μαθηματικών.

Ο οικονομικός προγραμματισμός αποτελεί μία ορθολογική διαδικασία κατανοής των διαθέσιμων μέσων για την επίτευξη των επιδιωκόμενων στόχων. Ως εκ τούτου δεν είναι δυνατή οποιαδήποτε ανάλυση χωρίς τη χρήση κάποιων υποδειγμάτων, και αυτό ακριβώς κάνει ο συγγραφέας στο τρίτο κεφάλαιο, το οποίο συμπληρώνει τη θεωρητική ανάλυση του τρίτου κεφαλαίου του πρώτου τόμου. Εδώ περιγράφονται τα προβλήματα των μα-

θηματικά εκφρασμένων οικονομικών υποδείγμάτων και οι τρόποι που έχουν προταθεί και χρησιμοποιούνται για την κατάρτισή τους, ενώ γίνεται και αναφορά στα οικονομετρικά υποδείγματα. Λαμβανομένης υπόψη της σπουδαιότητας των τελευταίων θα έπρεπε, ίσως, να αναλυθεί περισσότερο η χρήση και η χρησιμότητά τους.

Το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στους παράγοντες που καθορίζουν την επικτότητα των οικονομικών προγραμμάτων. Η διερεύνηση των παραγόντων αυτών είναι απαραίτητη, δεδομένου ότι η επικτότητα των προγραμμάτων αποτελεί αναγκαία συνθήκη αριστοποίησης.

Οι κυριότερες μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για την επίτευξη της εσωτερικής συνέπειας των οικονομικών προγραμμάτων είναι η μέθοδος των ισοζυγίων και η ανάλυση εισροών-εκροών, που αναλύονται στο πέμπτο κεφάλαιο. Η πρώτη μέθοδος αναλύεται συνοπτικά, σύμφωνα με τις κατηγορίες στις οποίες διακρίνονται τα ισοζύγια. Η χρησιμοποίηση απλών μαθηματικών συμβόλων βοηθά τον αναγνώστη να κατανοήσει εύκολα την έννοια και τον τρόπο χρήσης των ισοζυγίων. Το μεγαλύτερο μέρος του κεφαλαίου είναι αφιερωμένο στην ανάλυση εισροών-εκροών, δεδομένου ότι αυτή εφαρμόζεται ευρύτερα και αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα μέσα προγραμματισμού. Ο συγγραφέας με τη βοήθεια και πάλι απλών μαθηματικών έχει καταφέρει να αποδώσει πλήρως την έννοια και τη σημασία της ανάλυσης εισροών-εκροών και επιπλέον επαληθεύει το γεγονός ότι η υπό εξέταση μέθοδος αποτελεί ένα κατάλληλα απλοποιημένο σύστημα γενικής ισορροπίας που μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην εμπειρική διερεύνηση των οικονομικών προβλημάτων. Η ανάπτυξη της μεθόδου αυτής διευκολύνεται και από τη χρησιμοποίηση συγκεκριμένου παραδείγματος που αναφέρεται στη βρετανική οικονομία. Με τη βοήθεια του παραδείγματος αυτού παρουσιάζονται και αναλύονται τα επιμέρους στοιχεία των πινάκων εισροών-εκροών.

Αντικείμενο του έκτου κεφαλαίου είναι η διερεύνηση των μικρο- και μακρο-οικονομικών προβλημάτων αριστοποίησης με τη βοήθεια του γραμμικού προγραμματισμού. Με βάση το απαραίτητο μαθηματικό υπόβαθρο που παρασχέθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο του

δευτέρου τόμου, παρουσιάζονται οι θεωρητικές και υπολογιστικές μέθοδοι του γραμμικού προγραμματισμού. Ο τρόπος παρουσίασης με απλά μαθηματικά παραδείγματα βοηθά να αντιληφθεί ο αναγνώστης τον τρόπο χρησιμοποίησης των μεθόδων. Είναι γεγονός, βέβαια, ότι τα προβλήματα γραμμικού προγραμματισμού είναι πιο πολύπλοκα απ' ό,τι παρουσιάζονται σε μία θεωρητική εισαγωγή. Για το λόγο αυτό, ο σπουδαστής που θα ήθελε να αποκτήσει περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον γραμμικό προγραμματισμό θα πρέπει να ανατρέξει σε εγχειρίδια που είναι αφιερωμένα αποκλειστικά στο θέμα αυτό.

Το πρώτο τμήμα του δεύτερου τόμου τελειώνει με την παρουσίαση του τρόπου επίλυσης των προβλημάτων που παρουσιάζονται κατά τη διαδικασία επιλογής του προγράμματος. Στο κεφάλαιο αυτό αναλύονται συνοπτικά οι λόγοι της μη πραγματοποίησης των αναμενόμενων ωφελειών και γίνεται σύντομη αλλά ολοκληρωμένη αναφορά στα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του ενδεικτικού προγραμματισμού. Το δεύτερο τμήμα του δεύτερου τόμου είναι αφιερωμένο στη θεωρία της οικονομικής ανάπτυξης. Στο όγδοο κεφάλαιο εισάγεται η έννοια της οικονομικής ανάπτυξης, της οποίας ευλόγως ο συγγραφέας τονίζει τη διαφορά από την οικονομική μεγέθυνση. Η διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης ποικίλλει μεταξύ των διαφόρων χωρών, γεγονός που κάνει ιδιαίτερα δύσκολη την προσπάθεια περιγραφής των παραγόντων ανάπτυξής της. Με βάση τα κοινά χαρακτηριστικά των μη οικονομικά ανεπτυγμένων χωρών, οι παράγοντες ανάπτυξης έχουν διακριθεί σε εγχώριους οικονομικούς, κοινωνικούς και εξωτερικούς. Η ανάλυση επικεντρώνεται στη διερεύνηση των διεθνών ανασχετικών παραγόντων και ειδικά στο θέμα της εξάρτησης, η οποία θεωρείται ιδιαίζουσας σημασίας για τις αναπτυσσόμενες χώρες, και το κεφάλαιο κλείνει με τα απαραίτητα στοιχεία μίας πολιτικής οικονομικής ανάπτυξης, χωρίς όμως να εμβαθύνει στους τρόπους υλοποίησής της.

Η σχέση εργασίας και οικονομικής ανάπτυξης αναλύεται στο ένατο κεφάλαιο. Στα πλαίσια αυτής της ανάλυσης δίνονται οι ορισμοί της ανεργίας και της υποαπασχόλησης και παρουσιάζονται τα προβλήματα που αν-

τιμετωπίζουν οι αναπτυσσόμενες χώρες όσον αφορά τη μέτρηση των μεγεθών αυτών. Καταρχήν χρησιμοποιείται η κενυσιανή θεωρία για τη διερεύνηση της θεωρητικής σχέσης μεταξύ απασχόλησης και οικονομικής μεγέθυνσης. Η αποτυχία της θεωρίας αυτής να εξηγήσει τα υψηλά ποσοστά ανεργίας στις αναπτυσσόμενες χώρες οδηγεί στο να αναζητηθούν οι παράγοντες που επιδρούν στο ρυθμό αύξησης της απασχόλησης (ή μείωσης της ανεργίας). Για το λόγο αυτό γίνεται αναφορά στις σχέσεις που εκφράζουν την παραγωγικότητα, στους παράγοντες που την επηρεάζουν και στις τεχνικές παραγωγής. Οι τελευταίες περιγράφονται με τη βοήθεια της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας και το νεοκλασικό υπόδειγμα «μής-κινήτρου», που μαζί με το υπόδειγμα του Eckaus χρησιμοποιούνται για την ανάλυση του προβλήματος των αναλογιών των συντελεστών παραγωγής. Η έκθεση της συμβολής των υποδειγμάτων αυτών στο να λύσουν το πρόβλημα της ανεργίας στις αναπτυσσόμενες χώρες δίνεται από τα αποτελέσματα οικονομετρικών μελετών τα οποία παραθέτει ο συγγραφέας. Το κεφάλαιο κλείνει με την ανάλυση του φαινομένου της εσωτερικής μετανάστευσης, και την εξέταση των προσδιοριστικών της παραγόντων, καθώς και με την παρουσίαση του υποδείγματος Harris-Todaro.

Η τεχνολογία είναι από τους σημαντικότερους παράγοντες στη διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης και παίζει καθοριστικό ρόλο στην επίλυση βασικών προβλημάτων των αναπτυσσόμενων χωρών. Το δέκατο κεφάλαιο ασχολείται με τα προβλήματα μεταφοράς τεχνολογίας από τις ανεπτυγμένες προς τις αναπτυσσόμενες χώρες. Η διερεύνηση των προβλημάτων αυτών αρχίζει με την εισαγωγή της έννοιας της τεχνολογίας και την ταξινόμηση των κατηγοριών της. Ο ρόλος της τεχνολογικής προόδου στην οικονομική μεγέθυνση παρουσιάζεται μέσα από το γενικό νεοκλασικό υπόδειγμα. Μετά την παρουσίαση των οικονομικών και κοινωνικών παραγόντων που αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες της τεχνολογικής προόδου στις ανεπτυγμένες χώρες, αναλύεται το σημαντικό πρόβλημα της τεχνολογικής εξάρτησης. Στα πλαίσια της παραπάνω ανάλυσης τονίζεται ιδιαίτερα ότι η έννοια της τεχνολογίας αναφέρεται εκτός από τις τεχνικές και στις

«κοινωνικές σχέσεις» ή στους «τρόπους παραγωγής» που διέπουν τη χρήση των μέσων παραγωγής. Η αναφορά αυτή βοηθά στο να καθορισθούν οι προσδιοριστικοί παράγοντες της κατάλληλης τεχνολογίας που παρουσιάζονται στο τέλος του κεφαλαίου.

Η στενότητα κεφαλαϊκών πόρων και η επιτακτική ανάγκη ορθολογικής κατανομής τους οδηγεί στο ενδέκατο κεφάλαιο, όπου περιγράφονται τα σημαντικότερα κριτήρια επενδύσεων. Η ανάλυση των κριτηρίων είναι περιεκτική και ο συγγραφέας δίνει μία καλή περιγραφή των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων του κάθε κριτηρίου.

Η συγγραφή εγχειριδίου για την οικονομική πολιτική αποτελεί σίγουρα δυσκολότερο έργο, ιδίως όταν απευθύνεται σε προπτυχιακούς φοιτητές, και αυτό γιατί ένα μέρος της οικονομικής θεωρίας μεγάλου εύρους πρέπει να αναπτυχθεί συνοπτικά και να είναι εκφρασμένο σχετικά απλά. Θεωρούμε ότι ο σκοπός αυτός έχει επιτευχθεί στο βιβλίο του Ι. Βαβούρα. Ο αναγνώστης αφήνει το βιβλίο έχοντας καταλάβει τι είναι οικονομική πολιτική, ενώ συγχρόνως έχει αποκτήσει τις γνώσεις εκείνες που θα του επιτρέψουν αργότερα να εμβαθύνει σε όποιον κλάδο της. Η κατανομή της ύλης είναι καλά ισορροπημένη, ενώ πολύ χρήσιμο είναι το δεύτερο κεφάλαιο του δεύτερου τόμου. Πέρα από τις διάφορες ενμέριε παρατηρήσεις, θα θέλαμε, ίσως, να δούμε στη συνέχεια του βιβλίου του την επέκταση σε ορισμένα θέματα, ιδίως δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής, που θα προσέδιδε στην παρουσίαση ένα χαρακτήρα που θα διευκόλυνε περαιτέρω τη μετάβαση από το μικρο- στο μακρο-επίπεδο της οικονομικής πολιτικής.

Τέλος, άξιο μνείας είναι το γεγονός ότι η γραφή του Ι. Βαβούρα, με την απλότητα και την περιεκτικότητά της, είναι τέτοια που κάνει το βιβλίο ευκολοδιάβαστο, και τούτο αποτελεί μεγάλο πλεονέκτημα, δεδομένου του διδακτικού του χαρακτήρα. Συμπερασματικά, νομίζουμε ότι το βιβλίο αυτό θα αποτελέσει πολύτιμο βοήθημα, όχι μόνο των σπουδαστών, αλλά και όποιου θα ήθελε μία εισαγωγή στην οικονομική πολιτική.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΤΣΟΥΧΛΟΥ